

L'epigrafi a la *Corònica* de Jeroni Pujades (1569-1635)*

MARC MAYER, XAVIER ESPLUGA I ALEJANDRA GUZMÁN
Universitat de Barcelona

Rares vegades tenim l'oportunitat de retornar sobre les passes dels nostres predecessors i, quan arriba l'ocasió i hom pot examinar la tradició de la historiografia, es té la sensació d'haver de navegar entre Escila i Caribdis. El millor coneixement no fa minvar el respecte degut a l'*auctoritas* de les nostres fonts; sí que obliga, emperò, necessàriament, a modificar els judicis que sovint, i a causa del pes d'aquesta mateixa *auctoritas*, han estat incorporats, de forma acrítica, a la *communis opinio* de les nostres disciplines, en forma de tòpics més o menys consolidats. Gràcies al treball de noves generacions d'humanistes —en sentit ampli— hom pot disposar de més notícies per a ponderar, valorar i jutjar les dades i les informacions de la nostra història cultural i afrontar, en els dos sentits del verb, les opinions de les nostres *auctoritates*.

En aquest sentit, els treballs que ens ocupen actualment, centrats en la nova edició del segon volum del *Corpus Inscriptionum Latinarum* — que comprèn totes les inscripcions llatines de la Península Ibèrica—, ens han obligat a reexaminar la tradició historiogràfica catalana i, en particular, a analitzar els problemes vinculats a la transmissió de la documentació epigràfica; és a dir que hem hagut d'endinsar-nos en el

* Grup de recerca *LITTERA*. Departament de Filologia Llatina. Universitat de Barcelona. Aquest grup s'ha beneficiat d'un ajut de la Direcció General de Recerca del Departament d'Universitats, Recerca i Societat de la Informació com a grup de recerca consolidat (2001 SGR 00001).

món laberíntic de la història de la recerca epigràfica, en el qual es requereix la convergència dels esforços i aportacions de diverses disciplines, no sempre amb total garantia d'èxit. En procedir a aquesta revisió documental, ens ha resultat evident com bona part dels judicis crítics sobre la transmissió epigràfica constitueixen tòpics que reposen sovint sobre fonaments extremadament febles. L'avanç dels estudis ajuda a desfer aquests llocs comuns; també, el reconeixement mateix de les limitacions investigadores, l'aplicació del dubte permanent, i el contrast d'informacions són guies que ens permeten d'avançar sòlidament fins atènyer el nostre objectiu, tot sotmetent a judici els arguments emanats d'una autoritat comunament acceptada com a referent pràcticament indiscutible.

Un bon exemple del problemes metodològics que hem exposat pot venir il·lustrat per l'obra i la personalitat del jurista i historiador Jeroni Pujades (Barcelona, 1569 – Castelló d'Empúries, 1635), vinculat a les contrades gironines per la seva condició d'assessor del comtat d'Empúries, prou conegut per ser l'autor de la rellevant *Corònica Universal del Principat de Catalunya* publicada el 1609.¹

¹ PUJADES, Jeroni, *Corònica universal del Principat de Catalunya*, Barcelona, Jeroni Margarit, 1609. Vegeu-ne també la traducció castellana: PUJADES, Jeroni, *La Corónica de Cataluña que contiene sus primeros pobladores, naciones diversas que le imbadieron en diversos tiempos, reyes y condes que le gobernaron, fundadores de sus ciudades, villas, lugares, templos y monasterios, leyes, costumbres y religion que con diversidad han observado sus naturales en diferentes tiempos, desde la primera poblacion hasta la predicacion del Evangelio y los demas posteriores memorables sucesos. La compuso el Doct. D. Geronimo de Pujades ... ; y la ha traducido al castellano para universal inteligencia Don Pedro Ángel de Tarazona*, Barcelona, Raymundo Martí / Carlos Sopera i Matheo Barceló, 1775-1777, 7 vols. Tradicionalment, aquesta traducció és tinguda per descurosa i inexacta. Cal també recordar dues altres versions castellanques: PUJADES, Jeroni, *Crònica universal del Principado de Cataluña escrita a principios del siglo XVII por Gerónimo Pujades*, Barcelona, Impremta de José Torner, 1829-1832, 8 vols.; i GRAU Y CODINA, José, *Compendio de la Crònica universal de Cataluña escrita por Gerónimo Pujades a principios del siglo XVII, y publicada en el año 1829*, Barcelona, Impremta de Valentín Torras, 1849. Sobre aquesta obra, vegeu MIRALLES, Eulàlia, «La *Corònica universal del Principado de Cataluña* de Jeroni Pujades, una obra interpolada?», *Llengua & Literatura*, 13 (2002), 223-272. De la resta de l'obra de Pujades, cal tenir present especialment el *Dietari*. Vegeu l'estudi que va fer-ne GUILLEUMAS DE RUBIÓ, Rosalia, «El 'Dietari sisè' de Jeroni Pujades a la Biblioteca Universitària de Barcelona», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 32

1. Jeroni Pujades i la recerca epigràfica

Per a valorar l'aportació de Pujades a la història de la recerca epigràfica a Catalunya, cal partir de l'opinió de l'editor del segon volum del *Corpus Inscriptionum Latinarum*, l'alemany Emil Hübner. En efecte, en diversos apartats de l'esmentat volum, Hübner, tal i com fa també en valorar la tasca d'altres insignes prohoms de la historiografia nostrada, s'expressa en termes no massa elogiosos pel que fa a l'activitat de Jeroni Pujades com a recol·lector i editor d'inscripcions. Així, per exemple, a propòsit de les inscripcions de Tarragona, Hübner equiparava la tasca de Pujades amb la de Valenzuela, el qual havia recollit nombroses inscripcions de Tarragona de forma no gaire curosa.² Així mateix, en la descripció de les recerques epigràfiques sobre *Barcino*, Hübner insistia novament que Pujades no havia vist totes les inscripcions que aquest autor recollia, tot i reconèixer l'erudició i la correcció de les seves lectures:

Pujades vero, quamquam homo erat eruditus et satis accuratus, tamen ipse titulos non vidit, exceptis Barcinonensibus perpaucis; fontes, quos nominatim affert, schedae Petri Micheli Carbonell, item de Micer de Comes..., de Caresmar et de Viladamor, ii omnes videntur periisse; ego certe frustra quaesivi. Tamen titulos quos proponit Barcinonenses sedecim ... velut propter locorum indicationes accuratas non spernendi sunt.³

En definitiva, Hübner insisteix en diverses ocasions en els fets següents:

(1967-1968), 27-36; i, sobretot, l'edició de Josep Maria Casas Homs: PUJADES, Jeroni, *Dietari* (ed. Josep M. CASAS HOMES), Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana (Publicacions de la Fundació Salvador Vives Casajuana, 32, 36, 39-40), 1975-1976.

² HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II [*Inscriptiones Hispaniae Latinae*], Berlin, Reimer, 1869, 538-548 [544]: «Idem valet de historiographis Catalanis Hieronymo Pujades, qui titulos Tarraconenses quadraginta plus minus, quos exhibet (a. 1609), se ipse confitetur sumpsisse e syllogis tam manu scriptis Michaelis Carbonell, Onophrii Comititis (quam Accursius quoque habuisse supra dixi), Viladamori, quae perierunt, quam impressis Pontis et Moralis, ipse vero non multa vidit».

³ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, *cit.*, 600.

1) Pujades és un autor erudit i acurat, força atent a la descripció de les indicacions topogràfiques, la qual cosa probablement facilità a Hübner la localització de les peces.

2) Pujades no havia vist bona part del material epigràfic que reproduceix a la *Corònica*.

3) La major part del material epigràfic de Pujades prové de les fonts, manuscrites i impreses, que havia tingut a la seva disposició.

4) Entre les fonts de Pujades, Hübner assenyala les següents:

4.1) Les anomenades «*schedae Petri Micheli Carbonell*», que Hübner no consultà; sabia, però, per haver-ho llegit a Villanueva, que les dites *schedae* es troben a l'Arxiu de la Catedral de Girona.⁴ A hores d'ara, sembla que cal identificar les *schedae* de Girona amb el manuscrit que conté els *Adversaria* de Carbonell, conservat a l'Arxiu Capitular de la Catedral de Girona.⁵

4.2) Pujades també féu servir —sempre segons l'anàlisi de Hübner— unes *schedae Viladamori* a les quals Hübner tampoc no tingué accés. Aquestes *schedae Viladamori* sembla que corresponen, amb molta

⁴ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 600.

⁵ Sembla que cal identificar els *Adversaria* de Pere Miquel Carbonell amb el manuscrit conservat a l'Arxiu Capitular de Girona, número 1949 (olim 16). El manuscrit ja fou citat a l'obra de FLÓREZ, Enrique, *España sagrada. Theatro geographico-histórico de la Iglesia de España, origen, divisiones y limites de todas sus provincias, antigüedad, traslaciones y estado antiguo y presente de sus sillas, con varias dissertaciones criticas*, vol. 45, Madrid, Miguel Francisco Rodríguez, 1826, 12-15. Cf. ADROHER BEN, M. A., «Estudios sobre el manuscrito *Petri Michaelis Carbonelli adversaria* 1949 del Archivo Capitular de Gerona», *Anuario del Instituto de Estudios Gerundenses*, 11 (1956-1957), 109-162; BATLLE, Lluís, *La Biblioteca de la Catedral de Gerona desde su origen hasta la imprenta*, Girona, Juan Masó, 1947, 24; MAYER, Marc, *L'art de la falsificació. Falsae inscriptiones a l'epigrafia romana de Catalunya*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1998, 21. Cf., a més, GUZMÁN, Alejandra, *Una aportación a la historia de la epigrafía. Manuscritos epigráficos conservados en bibliotecas y archivos catalanes*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 2000 [Memòria de llicenciatura inèdita], 23-26; GUZMÁN, Alejandra, «La noticia de Pere Miquel Carbonell a propòsit d'una inscripció tarragonina *CIL* II, 4426», *Sylloge Epigraphica Barcinonensis*, IV (2002), 21-31; GUZMÁN, Alejandra, «La transmisión de falsos epigráficos de Hispania: una revisión de fuentes para *CIL* II 383*», dins *I Encuentro de Jóvenes Investigadores, Universidad de Zaragoza, 10-11 setembre 2002* [en premsa].

probabilitat, al manuscrit de Viladamor conservat l'Arxiu Episcopal de Vic, que havia format part de la biblioteca del mateix Pujades.⁶

4.3) Segons Hübner, Pujades també rebé informacions fornides per un tal «Micer Comes», que sens dubte ha de ser identificat amb Onofre Comes, el seu corresponsal a Tarragona.⁷

4.4) Cal advertir que sembla que Hübner cometé un error en considerar Caresmar com a font de Pujades. Probablement es tracta d'algun altre autor el nom del qual *latet* sota el nom del canonge premonstratenc de Bellpuig de les Avellanes.⁸

Per tal de contrastar les afirmacions de Hübner, cal tenir present que l'erudit alemany no tingué accés a tota l'obra de Pujades, ja que, tal com declara ell mateix, féu servir fonamentalment l'edició impresa en català de 1609, tot i que també consultà les edicions més recents:

Chronistarum Cataloniae antiquiorum, quos Muñoz recenset, nemo titulos respexit praeter Hieronymum Pujadem (usus sum editione eius principe *Corònica Universal del Principat de Catalunya*, Barcinone 1609 fol.; editiones recentes [...] vidi, sed consulto sprevi).⁹

Hübner, per tant, rebutjà —segons ell, no li oferien cap informació addicional— les successives traduccions castellanes de la dita *Corònica*, és a dir:

1) La traducció castellana feta per Pedro Àngel de Tarazona i publicada al *Seminario histórico erudito* de 1777.¹⁰

⁶ VILADAMOR, Antoni, *Primera part de la Història General de Catalunya*, Arxiu Episcopal de Vic, manuscrit 224. Vegeu GUDIOL, Josep, *Catàleg dels llibres manuscrits anterior al segle XVIII del Museu Episcopal de Vic*, Barcelona, Impremta de la Casa de Caritat, 1934, 216. Per a l'obra i l'autor, cf. MIRALLES, Eulàlia, «L'historiador Antoni Viladamor i el seu entorn familiar: notes biogràfiques», *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, 17 (1997), 121-152; MIRALLES, Eulàlia, «Antoni Viladamor i la *Història general de Catalunya*: la relació amb els seus coetanis i la recepció de l'obra fins al segle XIX», *Recerques*, 40 (2000), 99-116; i ORRIOLS, Lluís, *Antoni Viladamor i la seva 'Història General de Catalunya'*. *La invenció de la Història*, Barcelona, Rafael Dalmau, 1999.

⁷ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 600.

⁸ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 600.

⁹ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 600.

¹⁰ PUJADES, Jeroni, *La Coronica de Cataluña que contiene sus primeros...*, cit. Tal com hem indicat (vegeu n. 1), aquesta traducció tradicionalment ha estat considerada descurosa i inexacta.

2) La traducció castellana auspiciada per Fèlix Torres i Amat, A. Pujol i Pròsper de Bofarull, publicada a Barcelona entre 1829 i 1832.¹¹

3) La versió abreujada d'aquesta darrera traducció castellana; és l'anomenat «compendio» que publicà Josep Grau i Codina l'any 1840.¹²

Hübner, però, també tenia notícia de l'existència d'altres materials manuscrits de Pujades rellevants per a l'epigrafia, en particular les obres següents:

1) Allò que ell anomena *schedae Pujadesii*, utilitzades per Pere de Marca a l'apartat de la *Marca Hispanica* dedicat a l'epigrafia de Baetulo. Aquestes *schedae Pujadesii*, segons notícia de Hübner, eren «nunc deperditae».¹³

2) Els *Flosculi*, citats pel mateix Hübner en el suplement — publicat el 1892 — de l'esmentat volum del *Corpus Inscriptionum Latinarum*. Hübner els havia vist citats en un article de Salvador Sanpere i Miquel aparegut el 1881 a la *Revista de Ciencias Históricas*.¹⁴

¹¹ PUJADES, Jeroni, *Crónica universal del Principado de Cataluña escrita a principios...*, cit. Es tracta d'una obra en vuit volums, publicada a Barcelona entre els anys 1829 i 1832. Conté la traducció castellana de la primera part (feta a partir de l'original en català imprès) i l'edició de la segona i tercera parts (redactades a partir d'una còpia, transcrita pel canonge barceloní Josep Joan de Taberner i Ardena, del manuscrit original conservat a París). Vegeu MIRALLES, Eulàlia, «La *Crónica universal...*, cit., 227-228.

¹² GRAU Y CODINA, José, *Compendio de la Crónica universal de Cataluña escrita por Gerónimo Pujades a principios del siglo XVII, y publicada en el año 1829*, Barcelona, Impremta de Valentín Torras, 1849.

¹³ En efecte, Hübner fa referència a les «schedis Hieronymi Pujades nunc deperditis» (HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 612) que havien estat utilitzades per Pere de Marca. El mateix Hübner diu «constat illud inter schedas Pujadesii, quam ille [Pere de Marca] testatur» (HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 612-613; cf. MARCA, Pere de, *Marca Hispanica, siue Limes Hispanicus*, Parisiis, apud Franciscum Muguet, 1688, col. 160.

¹⁴ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum. Supplementum*, Berlin, Reimer, 1892, 972, n. 6070. Cf. SANPERE I MIQUEL, Salvador, «Una lápida inédita de Tortosa recogida por Gerónimo Pujades», *Revista de Ciencias Históricas*, 2 (1881), 174-175.

2. Versió castellana de la *corònica*, i els *Flosculi*

Afortunadament, per jutjar la tasca de Jeroni Pujades com a “epigrafista”, disposem avui dia de més material, sortit de la seva pròpia mà. Així, a banda de la *Corònica* impresa i de les successives traduccions i edicions castellanques, sabem també de l'existència de:

1) Una versió castellana (en efecte, es tracta d'una versió, i no pas d'una traducció) de la *Corònica*, feta pel mateix Pujades i conservada entre els manuscrits del fons Baluze de la Biblioteca Nacional de París.¹⁵

2) Els manuscrits que es coneixen com a *Flosculi* o *Flósculos*, conservats igualment al dit fons Baluze.

2.1. LA VERSIÓ CASTELLANA DE LA CORÒNICA

Tal com ja va advertir Marc Mayer ara fa vint anys, la “versió” castellana de la *Crònica* deguda al mateix Pujades «conté una versió diferent, de mà del propi Pujades», ja que l'autor «no es limità a traduir l'obra sinó que l'augmentà considerablement».¹⁶ Respecte de l'obra impresa en català, aquesta versió —no era lícit, doncs, d'anomenar-la “traducció”— ha estat en part reduïda i en part ampliada amb nombroses informacions, recollides de forma diversa, durant les tres primeres dècades del segle XVII. En aquest sentit, les principals aportacions d'aquesta versió castellana interessin l'epigrafia de Mataró i de Caldes de Montbui.¹⁷

¹⁵ Biblioteca Nacional de París. Fons Baluze, ms. 234, 238 i 239. Cf. MOREL-FATIO, Alfred, *Catalogue des manuscrits espagnols de la Bibliothèque Nationale*, París, Imprimerie Nationale, 1881, 106. Morel-Fatio, que els recull amb l'antiga catalogació 366-369, assenyala ja en aquesta obra la diferència de volum entre aquesta «traducció» i l'obra impresa original. Cf. MAYER, Marc, «La Crònica de Pujades i l'epigrafia de Mataró», *Faventia* 2/2 (1980), 101-107, esp. 101, n. 1; i MAYER, Marc, «Epigrafia hispànica y transmisión literaria con especial atención a la manuscrita», dins *Épigraphie Hispanique. Problèmes de méthode et d'édition*, París, Diffusion E. de Boccard, 1984, 35-53, esp. 41-42.

¹⁶ MAYER, Marc, «La Crònica de Pujades i l'epigrafia...», *cit.*, 101-102.

¹⁷ Per a les novetats de la versió castellana, vegeu MAYER, Marc, «La Crònica de Pujades i l'epigrafia...», *cit.*; MAYER, Marc, «Epigrafia hispànica y transmisión literaria...», *cit.*; i RODÀ, Isabel, «L'epigrafia romana a Catalunya. Estat de la qüestió i darreres novetats», *Fonaments*, 5 (1985), 161-186.

2.2. ELS MANUSCRITS FACTICIS DEL FONS BALUZE

En el fons Baluze de la Biblioteca Nacional de París també es conserven tres manuscrits que originàriament havien pertangut a Jeroni Pujades¹⁸ i que, juntament amb la versió castellana de la *Crònica*, foren cedides, segons sembla, per Josep Pujades, fill de Jeroni, a Pere de Marca l'any 1651.¹⁹ Així s'explica que tot aquest material acabés en el ric fons d'Étienne Baluze,²⁰ secretari durant força temps de l'arquebisbe de París i responsable final de l'edició de la *Marca Hispanica*.

Tal com ja afirmava la traducció castellana de 1829, aquests tres manuscrits del Fons Baluze contenen «documentos antiguos que [...] habia recogido y cita tantas veces el Dr. Pujades»²¹ o, tal com va escriure Josep Maria Casas Homs a la seva edició del *Dietari* de Pujades, «liligalls de cartes, petites històries, còpies, extractes de documents».²² És, doncs, material aplegat per Pujades per a ús personal, sense —també cal dir-ho— massa ordre (cosa que cal atribuir tant al mateix Pujades com a les vicissituds posteriors que experimentaren els documents). Com que al seu *Dietari* el mateix Pujades cita sovint els seus *Flosculi* o *Flósculos*, amb raó s'ha donat aquest nom al conjunt dels tres manuscrits, encara que, dret a llei, la denominació *Flosculi* només apareix a un d'ells, el 239. Ara caldria desterrar la idea que s'ha anat difonent en diversos ambients

¹⁸ Biblioteca Nacional de París. Fons Baluze, ms. 234, 238 i 239. Aquests tres manuscrits estan agrupats dins una categoria anomenada «Papiers de Juan Alfonso de la Encina (233-243). Recueil de notes, de mémoires, en latin et en espagnol sur divers sujets et en particulier sur des matières de droit». Vegeu AUVRAY, Lucien i POUPARDIN, René, *Catalogue des manuscrits de la collection Baluze*, París, Leroux, 1921, 276-281. El manuscrit 234 conté, a la primera pàgina, el títol *Fa(s)ciculus I diversorum instrumentorum*, seguit d'un interessant pròleg en llatí dirigit «Ad lectorem»; el manuscrit 238 és definit com un «Recueil des copies de pièces d'archives, paraissant provenir de Hieronimo Pujades» (la pertinença a Pujades és del sot segura); finalment, el manuscrit 239 duu el títol de *Flosculi instrumentorum tertia pars*. La catalogació afegeix «Par H. Pujades. Recueil de pièces tres diverses, en latin et en langue vulgaire, relative a la histoire de la Catalogne».

¹⁹ Així es desprèn d'un memorial al rei, signat per Josep Pujades, fill de Jeroni, que està recollit a PUJADES, Jeroni, *Crònica universal del Principado de Cataluña escrita a principios...*, cit., vol. VIII, 1832, III-VIII, esp. V. Cf. també MIRALLES, Eulàlia, «La *Crònica universal...*», cit.

²⁰ Per a la formació d'aquest fons, vegeu AUVRAY, Lucien i POUPARDIN, René, *Catalogue des manuscrits...*, cit.

²¹ PUJADES, Jeroni, *Crònica universal del Principado de Cataluña escrita a principios...*, cit., vol. IV, 2.

²² PUJADES, Jeroni, *Dietari*, cit., vol. I, 18.

segons la qual els *Flosculi* seria una obra acabada o ordenada, quan en realitat és un aplec de lligams guardats i conservats sense massa ordre i sense índexs.²³

Aquests manuscrits de París, que cal identificar en part amb les *schedae Pujadesii* utilitzades per Marca, presenten també material epigràfic, en particular cartes enviades pels corresponsals de Pujades, juntament amb lectures d'inscripcions i anotacions que ell mateix anava fent durant els seus viatges. D'aquestes *schedae Pujadesii*, fa uns anys Marc Mayer publicà la inscripció d'un segell de bronze procedent de les rodalies de Besalú continguda en una carta del ms. Baluze 238, que Joan Baptista Pont havia enviat a Pujades precisament des de Besalú.²⁴ Entre les *schedae* hi ha també la inscripció de Prats del Rei, enviada per Pau Argulloí, rector de la parròquia de Santa Maria de Prats del Rei;²⁵ un buidat de les inscripcions dels *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig, enriquit amb lectures i notes personals del mateix Pujades;²⁶ i, també, diverses inscripcions de Sant Pere de Rodes, vistes *in situ* pel mateix Pujades.²⁷

²³ Aquests *Flosculi* tornaren a aparèixer gràcies a la recerca i a la catalogació de l'antic Fons Baluze que empenqué Alfred Morel-Fatio i que publicà en la seva primera versió l'any 1881. Més tard en publicaria els índexs: MOREL-FATIO, Alfred, «Noticia sobre la colección de documentos relativos a la historia de Cataluña recogidos por G. Pujades conocidos con el nombre de Flosculi», *Revista de Ciencias Históricas*, 2 (1881), 51-57. Aquests índexs foren repetits per TORRENT ORRI, Rafael, «La Crónica de J. Pujades», *Anales del Instituto de Estudios Ampurdaneses*, 3 (1962), 91-95. En el pròleg en llatí dels *Flosculi*, parcialment reproduït a MOREL-FATIO, Alfred, «Noticia sobre la colección...», *cit.*, 52, Pujades es disculpa pel desordre amb què els documents han estat col·leccionats i no en descarta, quan l'ocasió sigui propícia, una futura publicació.

²⁴ MAYER, Marc, «Un nou *signaculum* de Camderà (Besalú, Girona)», dins MAYER, Marc, dir., *Sylloge Epigraphica Barcinonensis* II, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1995 [*Anuari de Filologia*, 6 (1995)], 189-190. Probablement, la localitat d'on procedia la peça no és Camderà sinó Campdorà.

²⁵ FABRE, Georges, Marc MAYER i Isabel RODÀ, *Inscriptiones romaines de Catalogne*, vol. I [*Barcelone (sauf Barcino)*], París, Centre Pierre Paris / Bellaterra, 1981, 58-59, n. 21. Es correspon amb Biblioteca Nacional de París. Fons Baluze, ms. 239, f. 157 v.

²⁶ Vegeu SANPERE i MIQUEL, Salvador, «Una lápida inédita de Tortosa...», *cit.* Es tracta en realitat de HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, *cit.*, 6070. Per a la relació amb Tortosa, vegeu també MIRALLES, Eulàlia, «Jeroni Pujades i la ciutat de Tortosa», *Nous Col·loquis*, 4 (2000), 223-272.

²⁷ FABRE, Georges, Marc MAYER i Isabel RODÀ, *Inscriptiones romaines de Catalogne*, vol. III [*Province de Gérone*], París, Centre Pierre Paris / Bellaterra, 1991, 170-171, n. 185-186.

3. *Modus laborandi* de Pujades

Un cop identificada l'obra de Pujades rellevant per a la història de la recerca epigràfica, cal procedir a descriure a grans trets les característiques fonamentals del seu mètode de treball. En aquest sentit, cal tenir present que Pujades no tingué la intenció de fer una síl·loge epigràfica, sinó que es limità a utilitzar les inscripcions com a documents certificadors de determinades afirmacions històriques (fundació d'una ciutat, antiguitat d'una població, presència de determinats personatges, justificació d'un esdeveniment, etcètera).

3.1. SÍL·LOGES I FONTS HISTORIOGRÀFIQUES

Pujades no dubtà a recórrer a un ampli repertori de fonts (síl·loges i recopilacions, històries, cròniques, geografies), de les quals devia disposar a la seva rica biblioteca, reconstruïda per Miquel Pujol:²⁸

3.1.1) Pel que fa a les síl·loges epigràfiques, és probable que tingués un accés directe a les *Inscriptiones Sacrosantae Vetustatis* de B. Amanci i Pere Apià, i possiblement als *Annales ecclesiastici* del cardenal Cesare Baronio.²⁹ Aquests són els únics autors forans citats amb una certa profusió.

3.1.2) Àmplies referències als cronistes i historiadors peninsulars, en especial Florián d'Ocampo i Ambrosio de Morales, del quals obté, per via indirecta —tal com ja havia fet Viladamor—, les referències dels autors italians dels segles XV i XVI, com ara Ciríac d'Ancona o Annio de Viterbo.³⁰

²⁸ PUJOL CANELLES, Miquel, «Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII», *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 18 (1985), 99-247.

²⁹ APIANUS, Petrus i Bartholomaeus AMANTIUS, *Inscriptiones Sacrosantae vetustatis non illae quidem Romanae sed totius fere orbis summostudio ac maximis impensis Terra Marique conquistata feliciter incipiunt*, Ingolstadii, in aedibus Petri Apiani, 1538. Probablement també coneixia alguns dels volums de BARONIO, Cesare, *Annales ecclesiastici*, Romae, ex typographia Vaticana, 1588-1607.

³⁰ Cf. MAYER, Marc, «Ciriaco de Ancona, Annio de Viterbo y la historiografía hispánica», dins PACI, Gianfranco i Sergio SCONOCCIA, eds., *Ciriaco d'Ancona e la cultura antiquaria dell'Umanesimo*, Reggio Emilia, Diabasis, 1998, 349-357.

3.1.3) Pel que fa als humanistes catalans, Pujades pren informació d'obres amb contingut epigràfic degudes a autors d'àmbit català. Concretament, tingué accés a obres com el *Barcino* de Jeroni Pau, el *Llibre de les Grandeses de Tarragona* de Lluís Ponç d'Icard,³¹ la *Descripción de las excelencias de la muy insigne ciudad de Barcelona* de Dionís Jeroni Jorba, els *Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa* de Cristòfor Despuig, la *Historia de los Condes de Barcelona* de Francesc Diago (1603), a més de diverses obres d'Antoni Agustín.

Pujades, a més, tal com ell mateix reconeix, disposava de diversos manuscrits: el que ell anomena *Memorabilia* de Pere Miquel Carbonell, la *Crònica* d'Antoni Viladamor i, també, per exemple, una versió manuscrita de les *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló i Cerdanya i Conflent* de Francesc Comte,³² dels quals, eventualment, podia extreure més informació.

En tots aquests casos, Pujades es mostra gairebé sempre molt atent a l'hora d'indicar, al marge de la pàgina impresa, la localització exacta de l'autor, obra i pàgina d'on copia la lectura.

3.2. CÒPIA CRÍTICA D'INSCRIPCIONS I COMPROVACIÓ AUTÒPTICA

Són molts els casos en què Pujades no es limità simplement a copiar les inscripcions, sinó que contrastà amb les seves lectures personals la informació procedent de les *auctoritates*. En aquest sentit, hi ha comprovacions autòptiques de les lectures de moltes inscripcions de Catalunya, en concret de Figueres, de Sant Pere de Rodes, de Tortosa, de Lleida, de Barcelona i de Tarragona. Així, per exemple, a propòsit d'una inscripció de Tortosa,³³ Pujades copia el text de l'obra d'Adolfo Occón³⁴

³¹ PONÇ D'ICARD, Lluís, *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona*, Lleida, Pedro Robles i Juan de Villanueva, 1572. Cf. DURAN, Eulàlia, ed., *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses de Tarragona"*, Barcelona, Curial (Biblioteca Torres Amat), 1984.

³² COMTE, Francesc, *Il·lustracions dels Comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent* (ed. Joan TRES), Barcelona, Curial (Biblioteca Torres Amat, 16), 1995, esp. 12 i 15-23.

³³ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, cit., 4059.

³⁴ OCCO, Adolph, *Inscriptiones veteres in Hispania repertas, collectas digestas et nunc primum in lucem editas, ad generosum et illustrem comitem Marcum Fuggelum*, Heidelberg, H. Commelini, 1596, 18, 3.

però el contrasta amb una lectura personal pròpia que li fa introduir algunes modificacions:

Accon posa lo pecunia y lo posuit tot en una línea, però a la verita[t] tinch vista en dos, com assí he escrit.³⁵

Sovint, però, el prestigi dels seus referents suposava un límit a la seva voluntat crítica. Un bon exemple n'és la inscripció de l'arc de Berà, de la qual no s'atreveix a posar en entredit la lectura del prestigiós Antoni Agustín:

[...] y si bé vuy no estan les lletres tant censesres com les he posades assí: totauija les escriu axí lo mateix Don Antoni Agustí: fent memòria de aquest Arch en lo quart dels seus Dialogos. [...] Y realment, encara que ab lo curs del temps lo ayre marí, que li pega de llevant a la part que mira al Vendrell, las té gastades en demasia: tant que nos poden llegir sinó aquestes. EX TESTAMENTO. Ab tota axò, com jo les viu en lo any 1600 a la part del Ponent, devés la Torre den Barra se podia llegir. EX TESTAMENTO ///LI///SER /// SVRAE. CON ///TVM indici manifest de que totes congrues. Dehian lo mateix que escriu lo ja citat Don Antoni Agustí [...] salvada la cortesia a les lletres, doctrina, sciència, auctoritat y saber del dit Archabisbe (a respecte dels quals no escrich cosa alguna contra la sua opinió, que nom tremole la ma y cobra la cara de color rosada), en aquest particular perilla tinga rahó.³⁶

En certes ocasions, Pujades intentarà la via de la conciliació quan les versions presentin discrepàncies o quan la seva lectura personal divergeixi de la de les seves fonts. És un principi historiogràfic força arrelat a Pujades, per tal com ja en el mateix pròleg de l'esmentada versió castellana de la Biblioteca Nacional de París, adoptant el lema de Sant Jeroni «in diuersis, diuersa legi, et debeo singulorum opiniones ponere»,³⁷ s'expressa de la manera següent:

que nadie puede ser buen censor, ni juez, que no oiga ambas partes. Quando se ofrecerán encontradas opiniones, las referiré; y, si es posible, como lo será las más veces, las consiliaré y reduciré a concordia; y

³⁵ Biblioteca Nacional de París. Fons Baluze, ms. 239, f. 184; reproduït també a MIRALLES, Eulàlia, «Jeroni Pujades i la ciutat...», *cit.*

³⁶ PUJADES, Jeroni, *Corònica universal del Principat...*, *cit.*, llibre IV, cap. 30, f. 174v.

³⁷ JERONI, Sant, *In Matth.* 4, 23, 35.

quando no pueda llegar á tanto, puestos los fundamentos y razones de ambas partes, quedará la decisión de la duda a la discreción del lector.³⁸

3.3. ELS FALSOS EPIGRÀFICS

La figura de Pujades està relacionada amb dos falsos epigràfics³⁹ atribuïts a Castelló d'Empúries, vila en la qual Pujades visqué en determinats períodes de la seva vida i on finalment morí. De la descripció fornida per Pujades, sembla inferir-se que ell mateix realitzà l'autòpsia de les peces:

Senyaladament una en Ara, y una pedra de sepulcre. la primera fonch trobada en lo monestir de Sanct Francesch en les ruynes del dormidor vell: que no era tant gastada, que no'ns dona prou bastant indici del que anam cercant [...] La pedra de la sepultura està fora de la vila al camí del Gorch Martell, en una marginada.⁴⁰

Per acabar de complicar la qüestió, aquests dos falsos epigràfics apareixen també al manuscrit 858 de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, que Hübner atribuï a Antoni Agustín.⁴¹ Si aquesta atribució fos certa, el manuscrit seria la primera obra que recolliria aquestes dues inscripcions falses. De totes maneres, cal tenir present —tal com afirmava Hübner—⁴² que en el manuscrit intervenen dues mans. No direm res sobre la primera, que bé podria correspondre a l'ambient d'Antoni Agustín. Pel que fa a la segona, però, la descripció de les ubicacions i la lectura dels textos són, en molts casos, verbalment idèntiques amb les localitzacions i lectures que apareixen a la *Corònica* de Pujades. Aquestes coincidències textuais avalarien la hipòtesi d'una dependència de l'una respecte de l'altra. Hübner i altres sostenien que fou Pujades qui copià del manuscrit; a hores d'ara, ens inclinem a pensar que aquesta segona mà del manuscrit de Barcelona, activa en el decurs del segle XVII, ha copiat de la *Corònica* de Pujades. Per tant, aquesta segona

³⁸ BNP. Fons Baluze, manuscrit 234 = ms. esp. 117, fol. 8v. Reproduït íntegrament a Miralles, Eulàlia, "La *Corònica*..." *cit.*, 264-272, part. 270.

³⁹ HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, *cit.*, 428 i 429.

⁴⁰ PUJADES, Jeroni, *Corònica universal del Principat...*, *cit.*, part III, f. 110v.

⁴¹ Cf. HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, *cit.*, XV; MIQUEL ROSELL, Francisco, *Inventario General de los manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, vol. II, Madrid, Dirección General de Enseñanza Universitaria, 1958-1969, 400, que el datava en el segle XVIII; MAYER, Marc, «Epigrafía hispánica y transmisión literaria...», *cit.*, 28-30.

⁴² HÜBNER, Emil, ed., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, vol. II, *cit.*, XV.

mà, posterior a l'aparició de la *Corònica* impresa del 1609, no podria ser identificada amb les notes d'Antoni Agustín, tal com Hübner sostenia.⁴³

Establerta aquesta dependència de la segona mà del manuscrit respecte de Pujades, la *Corònica* seria la primera obra a mencionar els dos falsos de Castelló d'Empúries. Com que ara per ara no estem en condicions d'afirmar si fou realment ell qui els inventà, podem estar ben certs que Pujades com a mínim tingué un paper destacat en la difusió d'aquestes inscripcions, mogut probablement per raons de patriotisme local.⁴⁴ És probable que aquestes inscripcions fossin creades a partir de la barreja d'inscripcions veres, amb l'únic objectiu de confirmar, en aquest cas, que l'antiga *Castulo* s'havia d'ubicar a Castelló d'Empúries.

Jeroni Pujades és un representant privilegiat de la tradició humanística tardana a Catalunya. La seva obra fou, probablement, l'escrit de temàtica historiogràfica més difós i divulgat no només en el seu temps, sinó també en les centúries posteriors i, fins i tot, arribà a servir de referència per a les grans obres historiogràfiques del segle XIX. El coneixement del seu mètode historiogràfic i de les seves fonts és, doncs, un element indispensable tant per a avaluar els paràmetres del seu rigor històric com per a rastrejar el pes de la seva autoritat en els autors d'època posterior.

⁴³ Com hem assenyalat (vegeu n. 41), Miquel Rosell datà el manuscrit del segle XVIII (MIQUEL ROSELL, Francisco, *Inventario General...*, cit., 400.

⁴⁴ MAYER, Marc, *L'art de la falsificació. Falsae...*, cit.